

4. Землянська А.В. Особливості часопростору містичного роману Дари Корній і Тали Владимирової «Зозулята зими». *Мільйон історій: поетика пригод у літературі та медіа*: [зб. наук. матеріалів конференції (Бердянськ, 22-23 вересня 2016 р.)] / гол. ред. О.П. Новик. Бердянськ : БДПУ, 2016. С. 55–57.
5. Землянська А.В., Шарова Т.М. Світова література в умовах глобалізаційних процесів. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2018. 156 с.
6. Корній Дара. Зворотний бік сутіні: роман / передм. Т. Белімової. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 288 с.

Скориця Д.В.

*учитель української мови і літератури
КЗ «Бурчацька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів
імені Героя Радянського Союзу Є.І. Носаль»*

Атрошенко Г. І.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української і зарубіжної літератури
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

«НЕ ТРИВОЖСЯ, ЩО СЕРЦЕ НЕВЕЛИЧКЕ: ВОНО УМІСТИТЬ ЦІЛИЙ СВІТ»: ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У КАЗКАХ ЗІРКИ МЕНЗАТЮК

***Анотація.** У статті розглядаються проблеми духовності особистості у казках української дитячої письменниці Зірки Мензатюк, визначається специфіка експресивної забарвленості мови у парадигмі поетики творів, призначених для дитячого читання.*

***Ключові слова:** сучасна література для дітей, духовність особистості, експресивна забарвленість тексту, поетика, мова художнього твору.*

Проблеми духовності особистості не залишаються поза увагою літературознавців – дослідників дитячої літератури – і в нас в Україні, й у всьому світі. Все частіше й частіше у літературі для дітей постає питання про виховання людини у своєрідній цілісній системі (людина → суспільство → природа) на основі вищих духовних цінностей.

Що ж визначає поняття «духовність»? Літературознавець З. Друзь наголосила, що «духовність – це не просто прояви її душі і духу, це спосіб самоорієнтації, це, образно кажучи, її вихід до своїх ціннісних інстанцій, формування і конструювання індивідуального менталітету». І підкреслила, що духовність є провідним фактором «такого смислового поєднання і такої гармонії людини зі світом, які осяяні духом народу» [8, с. 104].

Особистісно-цінною є трепетна, але й непорушна віра сучасної української дитячої письменниці Зірки Мензатюк у свій народ, своїх українців та їх щасливу долю. Казки письменниці, написані для дітей, – тому пряме підтвердження. Вони почали з'являтися у той час, коли літературу охопив (знову і вже укотре!) дефетизм – зневіра у світлому майбутті своєї нації. Згадаємо: цей термін (дефетизм) поширився особливо в тяжкий період Першої світової війни, саме тоді, коли люди, «втративши віру в силу своєї нації, сіяли зневіру, підкопували енергію ... і це саме тоді, коли обставини вимагали найбільшого напруження фізичних і духовних сил» [12, с. 335].

Свого часу дефетизм уже поширювався у нашій країні серед інтелігенції «малоруської». І сталося це тоді, коли вона (інтелігенція) втратила віру у свій народ та його сили і почала захоплюватись ідеалами, які називала «вселюдськими», й наголошувала, що народ як нація є лише нижчим ступенем «людського суспільства ... нічого, мовляв, уже не вдієш, так уже нам судилося москалями стати» [12, с. 335].

Як ще свого часу підкреслювали і Б. Грінченко, й І. Франко, такі «інтелігентні люди» цим розраховують на особисті вигоди, вони такі «патріоти», які, як кажуть у народі, «на кожне подвір'я сіють недовір'я» [10, с. 201], вони просто слабодухі, або навіть хворі [12, с. 335].

70-річний академік С. Смаль-Стоцький, свого часу перебуваючи у Чехословаччині (80-ті рр. XX століття) і ведучи спостереження над тим, як живуть чехи, зазначав, що це просто диво, як ця нація зуміла підвестися і «з нічого» розбудувати «свою державність», «піднести духовність»: «У мене все ще давній оптимізм, і я переконаний, що без оптимістичного настрою нічого великого не зродиться...». І додавав, що «з нічого», коли навіть тільки одиниці мають оте «оптимістичне захоплення», все ж «чуда творяться» [цит. за: 1, с. 237].

«Чуда творяться» на сторінках кращих зразків літератури для дітей, до яких, беззаперечно, можемо віднести казки та оповідання Зірки Мензатюк, призначені для читання дітям, тому що її твори «...володіють чарівною притягальною силою ... не просто служать джерелом читацької насолоди, вони зачаровують читача, приголомшують своєю ширістю, простотою,

безпосередністю, новизною відкриття. Кожен текст – це повідомлення, яке не може (а за своїм призначенням і не повинне) залишити байдужим свого читача [3, с. 12]. Казки Зірки Мензатюк уповні можуть вважатися саме такими творами [4, с. 10].

Спостерігаючи за структурою творів дитячої письменниці, звертаємо увагу, що вже їх зачини – невеличкі вступи-початки – засвідчують, що виписані вони за законами Сучасної Справжньої Казки (ССК) для дітей [4, с. 10], починаючись інформативно, «із емоційними вигуками, звертаннями, звуконаслідуваннями, приказками чи своєрідними сентенціями» [3, с. 16], які свідчать як про «диво» (як невід’ємний атрибут казкової історії), так і про національний характер (як складник відображення рис ментальності в українському фольклорі) і духовність літературного тексту: *«Вік живи – вік гризи. От у чому суть!»* («Щоденник гусені»), *«Це незбагненно, але є створіння, які не знають, що світ – прегарний»* («Щоденник шеврика»), *«Це – світ? Такий великий! Такий барвистий!»* («Другий Щоденник шеврика»), *«Небо синє та зоряне. А що в ньому біліє з краю в край?»* («Чумацький Шлях»), *«О! Я потовщала. Доц, виявляється, корисна штука»* («Другий Щоденник гусені»), *«Авжеж ти знаєш, що таке щоденник. Отой школярський зошит у картонних палітурках»* («Метелик»), *«Тіртіртір... твітвітві... сіа-сіа-сіа... Доброго ранку, небо!»* («Перший Щоденник шеврика») [7, с. 340–352]; *«Паничку чорнобривчику, чом не виростаєш?»* («Чорнобривець»), *«Кудкудак! Кудкудак! Знесла яйце як кулак! – закудкудакала курка на весь двір. – Та таке ж схоже на білий світ. Бо в світі сонце, а в яйці золотий жовток»* (Великодня казка «Писанка»), *«Ту-тук! Ту-тук! Ту-тук! Серце шалено стукотить у грудях, мало не вискочить...»* («Загублене серце»), *«Чи ви знаєте, чому восени жовтіє листя на деревах?»* («Небилиці про рукавиці») [9] та ін.

Зірка Мензатюк прагне передати читачеві «найдорожчий скарб, який дістала від своїх мудрих батьків – уміння любити. Любити Бога, Україну, людей, давнину й сучасність, пташку і квітку» [2, с. 73]. Може, ці «скарби» і є складниками духовності?

Основу поетичної тканини казок Зірки Мензатюк складають словесні образи, які пов’язуються із нашим національним світовідчуттям, із його сучасним феноменом [4, с. 10]. І сьогодні, коли з особливою гостротою постала проблема духовного відродження суспільства, твори письменниці спрямовані на виховання духовно багатой та національно свідомой особистості.

Зірка Мензатюк розповідає свої казкові історії для дітей і про дітей, звичайно ж орієнтуючись на фольклорне бачення/зображення дитини.

«Дитина – символ розумової недосвідченості» [10, с. 46] – в уснопоетичній творчості досить часто зустрічаємо своєрідне «підтвердження» такого символу (особливо ж він рясніє в українських пареміях): «То б і дитина зрозуміла» [10, с. 28] – про легке завдання чи справу, що не потребує «великого розуму», «Дитина доти рачкує, доки не навчиться ходити» [10, с. 29] – про одвічні страхи людини, які можна подолати, коли підростеш, порозумнішаєш, наберешся досвіду; «У дитини плач і сміх в одній пазусі» [10, с. 31] – як символ непостійності і особливої несталості; «З ним треба так, як із дитиною», «Дитина, як котятко» [2, с. 34] – про безпорадну, безпомічну людину, з якою треба поводитися дуже обережно; але й: «Дитина не розуміє, що у кого болить» [10, с. 28] – як символ несвідомої жорстокості, чи: «Діти – як Божа роса» [2, с. 36] – адже діти zesеляють, «оживлюють» буття, це – наше майбутнє.

Смислові контури духовності, як на нашу думку, найчіткіше окреслені в українському фольклорі, проявляються і в казках Зірки Мензатюк як здатність і потреба орієнтуватись на вищі, універсальні цінності (Істини → Добра → Краси) в їх єдності.

Виховання в дитини Істини, Добра, Краси, а, найперше, духовності, національної самосвідомості – проблеми, що постають у казці «Дочка Троянди» (Головна інтрига розпочинається від народження на Ружевій планеті, що її «загарбали прибульці з зорі Зелєї», дитини – дівчинки, якій, щоб не нашкодити, й ім'я дали чужинське. «Навіщо їй правда, з якого вона роду-племени? Навіщо знати про поразки, неволю, недолю, з малого малечку вливати в серденько отруту?» [11, с. 332] – так батьки хотіли «вберегти» свою дитину. Та не судилася Зелі-Ружині щаслива доля: вона смертельно захворіла. Ніхто й ніщо не може вилікувати людину, яка не знає, хто ж вона насправді, якого роду-коріння, як звучить її рідна мова, як пахнуть квіти на рідній землі).

У казці «Дочка Троянди» ледве не сталося так, що зло перемагало добро, наперед вийшла двоєдушність – «душевна роздвоєність, що походить із конфлікту сумління, яке рветься до високих ідеалів, із квалістю людської волі, що підпадає спокусам гріха» [12, с. 309]. Казкова історія представила двоєдушників у Зелєї (і мати, й батько, і владні структури), в яких рішуче зло (Агел) ледве не перемагає Янгола Хоронителя (Добро).

Казкова історія Зірки Мензатюк «Дочка Троянди» виписана «у контексті цінностей родинних виховних традицій з метою виховання шанобливого ставлення до батьків, глибокого відчуття єдності родинних зв'язків, гордості за свій родовід, відповідальності за честь родини, прагнення зберігати родинні традиції і жити за нормами традиційної

...моралі» [5, с. 286]. Якщо не дотримуватися цієї єдності, відсторонюватись від свого, рідного – настає втрата духовності, настає смерть людини: «...Ліків для Зели не може бути. ...У вашої доньки в сердечку надто багато всього вмирало. Вмирали сни, троянди, рідні слова...Їх знала її кров...» [11, с. 340].

Дитина повинна знати своє коріння, свою мову, зрештою, своє ім'я, адже «надійним фундаментом, на якому успішно формується національна свідомість, є культурно-історична пам'ять та усвідомлення самого себе, свого «Я» [6, с. 313]. Але вона й не може бути відстороненою від природи, від тієї місцевості, де вона народилася, почула першу пісню, прослухала казку, зірвала першу квітку і, отже, буде почувати себе там здоровою і щасливою: «У горах Карпатах на полонині Цадул росла маленька арніка. Навколо стояла тисяча різних трав і тисяча квітів, вони лепетали під вітром і слухали казки про Чугайстра» (казка «Арніка»); «За Прутом є село, за селом – гора, а на горі лісок-перелісок, такий невеличкий, що його можна оббігти довкола. У тому лісочку живе мавка-зеленавка» (Великодня казка «Молоданчик») [9].

Духовність особистості в казках Зірки Мензатюк реалізується й через скарби народнопоетичного мовлення як ціннісну свідомість [1, с. 3]: «вдалася на диво», «реготали на все горло», «від щастя забракло слів», «знялася метушня», «не бачила зроду», «відвів очі», «виричав очі», «чекає лихо», «проїняла туга», «відкриті всі шляхи», «все йде на лад», «немає жодної надії», «лікувати словом», «збилася з ліку», «не було ніякої ради», «легко ... ніби зсунувся камінь» («Дочка Троянди») [11, с. 340]; «День – наче мушля, що в ній заховано дорогоцінну перлинку дива!», «Будь славен ...доц – золотий син золотого батька-дня!», «жувати, смакувати, глитати, плямкати, наминати... гризти, напихатися», «Я вмію і треллю, і свистом...» («Щоденник») [7, с. 340], або ж загадка про рослини з книги «Зелені чари»: «Що цвіте без цвіту? / Зубів не має, а кусає./ Що за трава, що й сліпий знає? / Стоїть біла, а подує вітер – відлітає» [9].

«У світі як мудро все влаштовано... В ньому кожен когось потрібен. Кожен знайде кого зіртіти. Кожен має для кого стати дужим, мужнім і ласкавим – ось який гарний, доладний світ!» – така кінцівка казки «Щоденник» як відповідь письменниці дитині на питання про вихід до своїх ціннісних інстанцій, до духовності особистості. Зірка Мензатюк впевнена, що «тільки те твоє навіки», що сховаєш у душі, а не те, що «візьмеш у руку, в скриню чи в кімнату», і закликає: «Милуйся квіткою! Вдихай її запах! Полюби її – і квітка цвістиме в твоїх думках. Тому люби квітку і мамину ласку. Люби річку, що мерехтить хвилями. Люби берізку, що мерехтить

листячком. Люби сонце й дощик. Туман і росу. І не тривожся, що серце невеличке: воно умістить цілий світ».

Література

1. Абетка виховання. Мала українська енциклопедія для дітей. Львів : ПАІС, 2009. 297 с.
2. Аксьонова Л.В., Гридіна В.Т. Чарівний барвінок. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2009. 512 с.
3. Атрошенко Г.І., Негуляева О.С. Аспекти лінгвостилістичного аналізу поезії, призначеної для дитячого читання. *Українська література в загальноєвропейському контексті*: збірник наукових праць. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. Вип. 1. С. 11–16.
4. Атрошенко Г.І., Негуляева О.С., Скориця Д.В. Реалізація процесу поетичного мислення за законами художнього цілого у казці Зірки Мензатюк. *Українська література в загальноєвропейському контексті*: збірник наукових праць. Вип. 3. Мелітополь, 2019. С. 10–15.
5. Атрошенко Т.Ю. Родинне виховання дітей засобами художнього слова як духовного джерела становлення особистості. *Мова. Свідомість. Концепт*: збірник наукових праць / відп. ред. О.Г. Хомчак. Вип. 4. Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. С. 282–286.
6. Боришевський М.Й. Дорога до себе : Від основ суб'єктності до вершин духовності. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
7. Дитяча література. Твори українських письменників II пол. ХХ – початку ХХІ століть / упоряд. Н.І. Богданець-Білоskalенко. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 480 с.
8. Друзь З. Формування духовності особистості засобами художнього слова. *Література. Фольклор. Проблеми поетики*: зб. наук. праць. Вип. 14 / Редкол.: А. Козлов (відп. ред.) та ін. Київ : Твім інтер, 2002. С. 104–109.
9. Зірка Мензатюк. URL: https://mala.storinka.org/дитячі_казки_Зірки_Мензатюк.html.
10. Кононенко В. Шляхами народних приповідок. Київ : РВЦ «Проза», 1994. 208 с.
11. Мензатюк З. Дочка Троянди. *Дитяча література. Твори українських письменників II пол. ХХ – початку ХХІ століть* / упоряд. Н.І. Богданець-Білоskalенко. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. С. 330–340.
12. Онацький Є. Українська мала енциклопедія. Кн. третя. Літери Д–Є. Буенос-Айрес : Адміністрація УАП Церкви в Аргентині, 1958. 432 с.